

УДК 321+334.722(477)

ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Бутенко А.І., Шлафман Н.Л.

У статті розглянуто проблеми та запропоновано напрямки удосконалення податкового регулювання розвитку малого і середнього підприємництва в Україні

Вступ. Світовий досвід свідчить про те, що кожна з країн, які динамічно і стійко розвиваються, розробляє довгострокову програму соціально-економічних перетворень, багато в чому засновану на розвитку і підтримці сектора малого і середнього підприємництва (МСП), що є найбільш динамічним фактором економічного зростання. Ці держави, ґрунтуючись на об'єктивному аналізі всебічної інформації про стан сектора МСП і його реального внеску до економіки країни, розробляють політику підтримки і розвитку цього сектора.

Основні результати. За даними ООН, у світовій господарській системі МСП є роботодавцями майже для 50 % трудового населення усього світу, а обсяг виробництва в сфері МСП у різних країнах складає від 33% до 67% ВВП [1]. В умовах періодичних криз, а так само при реструктуризації економіки й у процесі переходу до постіндустріального розвитку відбувається спад виробництва в традиційних галузях промисловості при постійному скороченні зайнятості. Починаючи з 1980-х років багато країн стали поступово переходити від індустріального до постіндустріального шляху розвитку економіки. Це призвело до закриття, переспеціалізації, деконцентрації багатьох великих підприємств, особливо в промислових центрах, великих містах і індустріальних регіонах, де відбулося масове скорочення зайнятості, різко зросло безробіття і погіршився соціально-економічний стан. У цих умовах і проявилися найважливіші якості МСП - гнучкість, здатність до швидкої генерації нових робочих місць і сприйнятливість до нововведень. Наприклад, у США за період 1976-1993 років великі підприємства втратили 500 тис. робочих місць, а сектор МСП за цей час створив 3,2 млн. нових робочих місць [2]. При цьому головним інструментом стимулювання і регулювання підприємницької діяльності є оподаткування. Нижні межі оподаткування для ряду податків устанавлюються таким чином, щоб виключити з цієї категорії малі і середні підприємства або надати їм пільгові умови. Наприклад, у Великій Британії податок з прибутку

стягується в розмірі лише 24% від ставки податку з підприємств, прибуток яких не перевищує \$500 тис.

Таким чином, законодавством більшості розвинутих країн МСП визначено як особливий суб'єкт державного регулювання і основною тенденцією розвитку оподаткування МСП є прагнення до максимального спрощення податкових схем.

На відміну від такого підходу, в Україні, в новому Податковому кодексі яскраво виражена тенденція фіскалізації оподаткування МСП.

В цілому по Україні, починаючи з 2009 р., темпи зростання кількості СПД, припинивших діяльність, в 2 рази перевищує темпи зростання кількості зареєстрованих (табл. 1), що свідчить про погіршення підприємницького середовища в країні. Особливо це стосується СПД - фізичних осіб – якщо в 2000 р. приріст зареєстрованих СПД - фізичних осіб до попереднього року склав 14,53%, а приріст тих, що припинили діяльність – 16,21%, то в 2009 р., відповідно, 4,61% та 10,56%.

Проведене дослідження думок підприємців щодо функціонування суб'єктів МСП у нових податкових умовах (шляхом анкетування підприємців м. Одеси (табл. 2-4) та контент-аналізу думок підприємців на Інтернет-форумах України (табл. 5)) показало таке:

1. До основних проблем сучасного податкового законодавства підприємці відносять: громіздку систему нормативно-правових актів з питань оподаткування (47,5%), спірні питання законодавства (38,0%), велике податкове навантаження (36,0%) та складну систему адміністрування податків. При цьому 59,5% підприємців охарактеризували складність етапів проходження здачі податкової звітності як «велику проблему» (54,0%) та «непереборну проблему» (5,5%) і тільки 1,5% – як таку, що «не створює жодних проблем».

2. На думку підприємців, негативно відобразились (або відобразяться) на їх діяльності такі положення Податкового кодексу:

– заборона відносити витрати на придбання товарів і послуг у СПД, що працюють на спрощеній системі обліку і звітності, на валові витрати - 54,5%;

– положення про перевірки податковими органами суб'єктів господарювання – 44,0%;

– введення Податкової декларації по податку на доходи фізичних осіб – 31,5%;

– введення Закону України №2464 «Про збір і облік єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» - 22,0%;

– збільшення ставок податку на землю – 21,5%.

Таблиця 1

Основні показники стану реєстрації суб'єктів господарської діяльності в Україні *

Показник (на кінець року)	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Загальна кількість зареєстрованих суб'єктів господарської діяльності, в т.ч.:	2 584 553	2 902 220	3 254 173	3 627 986	4 107 782	4 532 513	4 912 246	5 311 861	5 715 134	5 970 779	6 270 107
<i>Пріорит до попереднього року (ППР)</i>	12,62%	12,29%	12,13%	11,49%	13,22%	10,34%	8,38%	8,14%	7,59%	4,47%	5,01%
Кількість зареєстрованих юридичних осіб	756 456	809 296	842 588	892 578	957 195	1 006 395	1 073 759	1 145 964	1 204 526	1 252 437	1 303 360
<i>ППР</i>	8,25%	6,99%	4,11%	5,93%	7,24%	5,14%	6,69%	6,72%	5,11%	3,98%	4,07%
Кількість зареєстрованих фізичних осіб-підприємців	1 828 097	2 092 924	2 411 585	2 735 408	3 150 587	3 526 118	3 838 487	4 165 897	4 510 608	4 718 342	4 966 747
<i>ППР</i>	14,53%	14,49%	15,23%	13,43%	15,18%	11,92%	8,86%	8,53%	8,27%	4,61%	5,26%
Загальна кількість припинених суб'єктів господарської діяльності	771 231	877 544	1 008 966	1 160 913	1 295 877	1 417 643	1 518 288	1 630 412	1 815 352	1 996 863	2 176 082
<i>ППР</i>	15,70%	13,78%	14,98%	15,06%	11,63%	9,40%	7,10%	8,70%	9,99%	10,00%	8,98%
Кількість припинених юридичних осіб	132 768	148 414	150 752	167 531	182 470	219 410	240 341	263 379	286 994	307 097	324 846

Продовження табл. 1

ППР	13,34%	11,78%	1,58%	11,13%	8,92%	20,24%	9,54%	9,59%	8,97%	7,00%	5,78%
Кількість фізичних осіб-підприємців, діяльність яких припинено	638 463	729 130	858 214	981 673	1 113 407	1 198 233	1 277 947	1 387 033	1 528 358	1 689 766	1 851 236
ППР	16,21%	14,20%	17,70%	14,39%	13,42%	7,62%	6,65%	8,54%	10,19%	10,56%	9,56%
Загальна кількість не припинених суб'єктів господарської діяльності	1 813 322	2 024 676	2 245 207	2 478 782	2 811 905	3 114 870	3 393 958	3 661 449	3 899 782	3 973 916	4 094 025
ППР	11,36%	11,66%	10,89%	10,40%	13,44%	10,77%	8,96%	7,88%	6,51%	1,90%	3,02%
Кількість не припинених юридичних осіб	623 688	660 882	691 836	725 047	774 725	786 985	833 418	882 585	917 532	945 340	978 514
ППР	7,22%	5,96%	4,68%	4,80%	6,85%	1,58%	5,90%	5,90%	3,96%	3,03%	3,51%
Кількість фізичних осіб-підприємців, підприємницьку діяльність яких не припинено	1 189 634	1 363 794	1 553 371	1 753 735	2 037 180	2 327 885	2 560 540	2 778 864	2 982 250	3 028 576	3 115 511
ППР	13,66%	14,64%	13,90%	12,90%	16,16%	14,27%	9,99%	8,53%	7,32%	1,55%	2,87%

*Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців запроваджено з набранням чинності Закону України „Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців”, тобто з 01.07.2004 і на даний час знаходиться у стані формування.

В зв'язку з цим у показниках до 01.07.2004 враховано кількість юридичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності, з 01.07.2004 враховано кількість юридичних осіб всіх організаційно-правових форм.

Таблиця 2

Розподілення відповідей підприємців м.Одеси

Код	Текст питання/відповіді	Кількість	%
	Знайдено анкет:	200	100,0%
01	Які, на Вашу думку, проблеми сучасного податкового законодавства України?		
0101	кількість податкових платежів на рік	29	14,5%
0102	велике податкове навантаження	72	36,0%
0103	складна система адміністрування	57	28,5%
0104	спірні питання законодавства	76	38,0%
0105	громіздка система нормативно-правових актів з питань оподаткування	95	47,5%
0106	не бачу істотних проблем	1	0,5%
0107	проблеми є, але можна працювати	11	5,5%
0109	важко відповісти	1	0,5%
02	Як Ви оцінюєте складність етапів проходження здачі податкової звітності?		
0201	Не створює ніяких проблем	3	1,5%
0202	Мінімальна проблема	9	4,5%
0203	Середня проблема	66	33,0%
0204	Велика проблема	108	54,0%
0205	Нездоланна проблема	11	5,5%
0206	важко відповісти	3	1,5%
03	Які положення Податкового законодавства, на Вашу думку, НЕГАТИВНО відіб'ються (або уже відбилися) на діяльності Вашого підприємства?		
0301	Уведення Податкової декларації з податку на доходи фізичних осіб	63	31,5%
0302	Положення про перевірки податковими органами суб'єктів господарювання	88	44,0%
0303	Вступ у силу Закону "Про збір і облік єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування"	44	22,0%
0304	Збільшення ставок податку на землю	43	21,5%
0305	Заборона відносити на валові витрати витрати на покупку товарів і послуг у СПД, що працюють на спрощеній системі обліку і звітності	109	54,5%
0307	важко відповісти	3	1,5%

Продовження табл. 2

04	Які положення Податкового кодексу, на Вашу думку, ПОЗИТИВНО відіб'юються (або уже відбилися) на діяльності Вашого підприємства?		
0401	Уведення Податкової декларації з податку на доходи фізичних осіб	6	3,0%
0402	Положення про перевірки податковими органами суб'єктів господарювання	10	5,0%
0403	Вступ у силу Закону "Про збір і облік єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування"	23	11,5%
0404	Збільшення ставок податку на землю	4	2,0%
0405	Заборона відносити на валові витрати витрати на покупку товарів і послуг у СПД, що працюють на спрощеній системі обліку і звітності	3	1,5%
0407	важко відповісти	153	76,5%
05	Яку сферу економіки представляє Ваше підприємство?		
0501	сфера послуг	78	39,0%
0502	промислове виробництво	46	23,0%
0503	будівництво	13	6,5%
0504	сільське господарство	0	0,0%
0505	торгівля	63	31,5%
06	Яка чисельність співробітників Вашого підприємства?		
0601	до 20 осіб	165	82,5%
0602	20-50 осіб	22	11,0%
0603	50-100 осіб	7	3,5%
0604	100-200 осіб	1	0,5%
0605	понад 200 осіб	5	2,5%
07	Який річний дохід Вашого підприємства?		
0701	до 300 тис. грн.	147	73,5%
0702	від 300 тис. грн. до 600 тис. грн.	30	15,0%
0703	понад 600 тис. грн.	23	11,5%
08	На якій системі оподаткування працює Ваше підприємство?		
0801	Загальна	74	37,0%
0802	Спрощена	126	63,0%

Таблиця 3

Залежність проблем, відзначених підприємцями, від доходності їх бізнесу

Текст	Кількість	до 300 тис. грн.	від 300 тис. грн. до 600 тис. грн.	понад 600 тис. грн.
		147	30	23
кількість податкових платежів на рік	6	4	1	0
велике податкове навантаження	27	16	3	7
складна система адміністрування	12	8	2	1
спірні питання законодавства	36	30	0	3
громіздка система нормативно-правових актів з питань оподаткування	52	29	19	4
не бачу істотних проблем	1	1	0	0
проблеми є, але можна працювати	11	11	0	0
важко відповісти	1	1	0	0

Таблиця 4

Залежність проблем, відзначених підприємцями, від сфери їх діяльності

Текст	Текст Кількість	Сфера послуг	Промислове виробництво	Будівництво	Торгівля
		78	46	13	63
кількість податкових платежів на рік	6	2	0	0	6
велике податкове навантаження	27	10	6	0	14
складна система адміністрування	12	2	2	2	5
спірні питання законодавства	36	10	17	0	8
громіздка система нормативно-правових актів з питань оподаткування	52	27	13	8	8
не бачу істотних проблем	1	1	0	0	0
проблеми є, але можна працювати	11	5	2	0	4
важко відповісти	1	1	0	0	0

Таблиця 5

Результати опитування підприємців на форумах України¹

Оцініте роботу податківців щодо налагодження партнерських відносин із платниками податків

Добре	87 відповідей (6%)
Дуже добре	7 відповідей (1%)
Задовільно	485 відповідей (35%)
Незадовільно	791 відповідь (58%)

Послуги з роз'яснення податкового законодавства надаються:

Вчасно і на високому професійному рівні	48 відповідей (4%)
Задовільно	220 відповідей (16%)
Незадовільно	1055 відповідей (77%)
Важко відповісти	47 відповідей (3%)

Чи виникають у Вас проблеми з заповненням і подачею податкової звітності, оплатою податків

Не виникає ніяких проблем	103 відповіді (8%)
Іноді виникають деякі питання	562 відповіді (41%)
Постійно виникають питання	700 відповідей (51%)
Важко відповісти	5 відповідей (0%)

Оцініте роботу податкової служби щодо роботи зі зверненнями платників податків

Органи державної податкової служби вчасно і якісно розглядають звернення	69 відповідей (5%)
Задовільно	128 відповідей (9%)
Відповіді на питання мають формальний характер і не вирішують питання по суті	886 відповідей (65%)
Змушені звертатися повторно або звертатися по допомогу до органів податкової служби вищого рівня	209 відповідей (15%)
Важко відповісти	78 відповідей (6%)

Фактори, що негативно впливають на авторитет податкової служби:

Недосконалість і нестабільність податкового законодавства	243 відповіді (18%)
Часті зміни в законодавстві	82 відповіді (6%)
Неоднозначне тлумачення норм податкового законодавства	473 відповіді (35%)
Великі штрафні санкції	23 відповіді (2%)
Високі ставки податків	13 відповіді (1%)
Важка і заплутана звітність	111 відповідь (8%)

¹ <http://www.sta.gov.ua/jforum/forums/list.page>

Продовження табл. 5

Скорочення штатної кількості працівників органів ДПС і плинність кадрів	12 відповіді (1%)
Корупційні дії і бюрократизм	396 відповідей (29%)
Важко відповісти	17 відповідей (1%)

Чи приходилося Вам у податкових органах спостерігати випадки неуважності, тяганини, грубощів, стояти в чергах

Ніколи	49 відповідей (4%)
Іноді	102 відповіді (7%)
Так, дуже часто	456 відповідей (33%)
Так, постійно	755 відповідей (55%)
Важко відповісти	8 відповідей (1%)

Оцініть виконання працівниками органів ГНС своїх функціональних обов'язків

Відмінно	46 відповідей (3%)
Добре	65 відповідей (5%)
Задовільно	648 відповідей (47%)
Незадовільно	611 відповідь (45%)

3. При цьому вважають, що положення Податкового кодексу будуть мати позитивний вплив на їх діяльність тільки 23,5% підприємців, а 76,5% затруднилися відповісти на це питання.

4. Контент-аналіз висловлювань підприємців на Інтернет-форумах України показав практично повний збіг з результатами проведеного анкетного опитування підприємців м. Одеси.

На нашу думку, заборона відносити витрати на придбання товарів і послуг у СПД, що працюють на спрощеній системі обліку і звітності, на валові витрати і введення Закону України №2464 «Про збір і облік єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» для СПД тісно взаємопов'язані, тому й викликають найбільше незадоволення підприємців. Адже, якщо СПД – «спрощенець» перейде на загальну систему оподаткування (через заборону відносити витрати на придбання товарів і послуг у СПД, що працюють на спрощеній системі обліку і звітності), то одержавши дохід, припустимо, у розмірі 7000 грн., спочатку заплатить 34,7% єдиного соціального внеску на суму усього свого доходу (2429 грн.), потім від залишку удержить 15% податку на доходи фізичних осіб (685,65 грн.), і отримає 3885,35 грн., що набагато менше, ніж якщо б він був найманим працівником (5735,80 грн., у якого розмір єдиного соціального внеску складає 3,6%).

Таким чином, тільки в Одеській області (за даними Державної податкової служби в Одеській області) за 1 квартал 2011 р. кількість СПД,

що працюють на спрощеній системі обліку і звітності, скоротилась на 1453 особи (тобто на 13,5%).

Крім того, Податковим Кодексом скасовано колишнє правило про те, що будь-яка податкова норма, що дозволяє подвійне трактування і на користь податкових органів, і на користь платників податків, повинна трактуватися тільки на користь платників, що, по суті, означає, що відтепер перевагу буде мати трактування юристами двозначних норм (яких у Податковому кодексі дуже багато) на користь податкових органів.

Ще однією негативною новацією Податкового кодексу, на думку підприємців, є введення так званої фактичної перевірки (кількість яких необмежена), що проводиться без попередження і підставами для проведення якої, крім інших, є звернення державних органів, органів місцевого самоврядування і споживача. При цьому немає ніякої відповідальності за подання свідомо недостовірних зведень. Таким чином, за нинішніх умов це може призвести до зловживань, які використовуватимуть у боротьбі з конкурентами або навіть для зведення особистих рахунків. Крім того, на цій же підставі може проводитися позапланова перевірка, тому не ясно, навіщо потрібна ще й фактична, що й викликало невдоволення підприємців.

У переліку обмежень на види діяльності по спрощеній системі у Податковому кодексі є, крім інших, і реклама та роздрібна торгівля через Інтернет. Тобто спрощена система заборонена не для самої торгівлі як такої, а для способу, яким вона здійснюється, що є порушенням конституційного права на вибір форми ведення діяльності. Продаж послуг і товарів через сайти, а також реклама - це основні види заробітку в Інтернет, і його позбавляється маса невеликих підприємницьких структур. Крім того, відсутність у цьому списку згадування про послуги створює правову колізію – підґрунтя для корупції.

Ще однією сумнівною, на думку підприємців, новацією Податкового кодексу є зміна умов реєстрації платника податку на додатну вартість (ПДВ). Щоб організувати нове підприємство й одержати свідчення платника ПДВ, потрібно мати товарообіг у 300 000 грн. Але сподіватися на банківський кредит на таку суму не приходиться. Також практично неможливо буде знайти покупця, який би здійснив закупівлю в таких розмірах, адже він, придбаваючи товар у підприємства без реєстрації його як платника ПДВ, позбавляється права на податковий кредит. Тому не має сенсу створювати нове підприємство.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити висновок про суттєве погіршення інституційного середовища малого та середнього підприємництва, що становить загрозу національній безпеці, внаслідок можливого різкого зростання безробіття та зниження рівня життя населення. Наш висновок також підтверджується результатами України у

рейтингу «Ведення бізнесу – 2011: поліпшення умов для підприємців» [3] (табл. 6), в якому за категорією «оподаткування» Україна залишилась на останньому (181) місці, а по категоріях «ліквідація підприємства», «реєстрація власності», «кредитування» та «захист інвесторів» знизилась, відповідно, на 5, 4, 2 та 1 місце. Крім того, в Україні практично немає класифікації підприємницьких структур на мікро-, малі та середні підприємства.

Таблиця 6

Ведення бізнесу - 2011: поліпшення умов для підприємців

Рейтинги по категоріях	Рейтинг DB 2011	Рейтинг DB 2010	Зміна рейтингу
Реєстрація підприємств	118	136	18
Одержання дозволів на будівництво	179	181	2
Реєстрація власності	164	160	-4
Кредитування	32	30	-2
Захист інвесторів	109	108	-1
Оподаткування	181	181	Немає змін
Міжнародна торгівля	139	139	Немає змін
Забезпечення виконання контрактів	43	43	Немає змін
Ліквідація підприємств	150	145	-5

В ЄС за кількістю співробітників відносяться до підприємств малого бізнесу ті фірми, штат яких не перевищує 50 осіб, а до підприємств середнього бізнесу - 250 осіб. У США ж до малого бізнесу відносяться фірми зі штатом у 100 осіб, до середнього - 500 осіб. Виторг від реалізації товарів (робіт, послуг) чи балансова вартість активів (залишкова вартість основних засобів і нематеріальних активів) в ЄС не має перевищувати:

- мікропідприємства - €1,4 млн.;
- малі підприємства - €9,2 млн.;
- середні підприємства - €23,2 млн.

Таким чином, малого і середнього підприємництва в Україні у світовому сенсі практично немає.

Наші дослідження показали, що нагально необхідно вдосконалення Податкового кодексу України в таких напрямках:

1. Класифікувати МСП за групами: мікро-, малі та середні підприємства відповідно до світових стандартів.

2. Для самозайнятих підприємців-фізичних осіб, які не мають найманих працівників, враховуючи те, що вони, в основному працюють в сфері обслуговування, відмінити обов'язкову реєстрацію, ввести патент на

надання окремих послуг, а податками, що сплачуються, мають бути: податок з доходів фізичних осіб і єдиний соціальний внесок.

3. Виключити зі ст. 75 Розділу II Податкового кодексу України у п. 75.1 поняття «фактичні» перевірки і, відповідно, виключити п. 75.1.3, ст.80, а в п. 86.5 статті 86 замінити слова «статтею 80» словами «статтею 75».

4. Виключити зі ст. 139 Розділу III Податкового кодексу України 139.1.12 «витрати, понесені у зв'язку із придбанням товарів (робіт, послуг) та інших матеріальних і нематеріальних активів у фізичної особи-підприємця, що сплачує єдиний податок (крім витрат, понесених у зв'язку із придбанням робіт, послуг у фізичної особи – платника єдиного податку, яка здійснює діяльність у сфері інформатизації)».

5. У ст. 176, п. 176.2, д) Розділу III Податкового кодексу України текст «Така декларація подається незалежно від того, виплачує чи ні доходи платникам податку податковий агент протягом звітного періоду» виключити.

Впровадження запропонованих заходів дозволить, на наш погляд, покращити підприємницьке середовище і впровадити оптимальний механізм взаємодії підприємницьких структур і органів влади.

Література:

1. Зарубежный опыт поддержки МСП. – Режим доступу: http://www.giac.ru/content/document_r_00AA3FD1-043D-4A9A-9661-1C72923482F7.html
2. US SBA. TheThird Millennium: Small Business and Entrepreneurship in the 21st Cenctury. – Washington, D.C.; 2005.
3. «Ведение бизнеса – 2011: улучшение условий для предпринимателей». – Режим доступу: www.worldbank.org

Abstract

Butenko A.I., Shlafman N.L.

Problems of perfection of the tax adjusting of development of small and middle enterprise are in Ukraine.

Problems are considered and directions of perfection of the tax adjusting of development of small and middle enterprise are offered in Ukraine.